

VU
ARCHEOLOGIJOS
KATEDRA

LIET / 124

**NAUJAI APTIKTA AKMENS-ŽALVARIO AMŽIŲ GYVENVIETĖ
PALANGOJE**

P. KULIKAUSKAS

Nuo seno garsioje savo įdomiais archeologiniais paminklais Palangoje ir jos apylinkėse 1958 m. vasarą aptiktas dar vienas naujas archeologinis paminklas. Pačiame Palangos mieste, tvarkant Ronžės upelio vagą, ties Daukanto gatve, aptikta daug įvairių gyvulių kaulų, ragų, gintaro gabalų ir kt. Atlikti archeologiniai tyrinėjimai parodė, kad čia yra buvusi akmens-žalvario amžių gyvenvietė. Skelbiami 1958 m. vykdytų archeologinių tyrinėjimų duomenys.

Palangos archeologinė stovykla iki šiol buvo nežinoma. Ji buvo aptikta 1958 m. vasarą netikėtai. Tvarkant Ronžės upelio krantus ir valant jos vagą, buvo susidurta su įvairiais gyvulių kaulais, ragais, neapdirbto gintaro gabalais ir kt. Apie šiuos radinius Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutui pranešė valymo darbų vykdytojas drg. Minkevičius ir Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto docentė R. Kulikauskienė, kuri tuo metu buvo Palangoje ir pirmoji susipažino su radiniais bei stovyklos vieta. Aplinkybės buvo tokios, kad stovyklos vietą reikėjo kuo greičiau iširti. Tai atlikti Istorijos institutas pavedė savo jaunesniajam moksliniam bendradarbiui O. Navickaitei, kuri tuo metu vykdė archeologinius kasinėjimus Prysmančiuose, Kretingos raj., ir Kretingos Kraštotyros muziejaus direktoriui drg. M. Vaitkūnskaitei. Archeologinius tyrinėjimus Palangoje jos vykdė nuo 1958 m. rugpiūčio mėn. 19 iki 31 dienos. Visas kasinėjimų išlaidas padengė Kretingos Kraštotyros muziejus, todėl jam atiteko ir visa kasinėjimų metu surinktoji medžiaga.

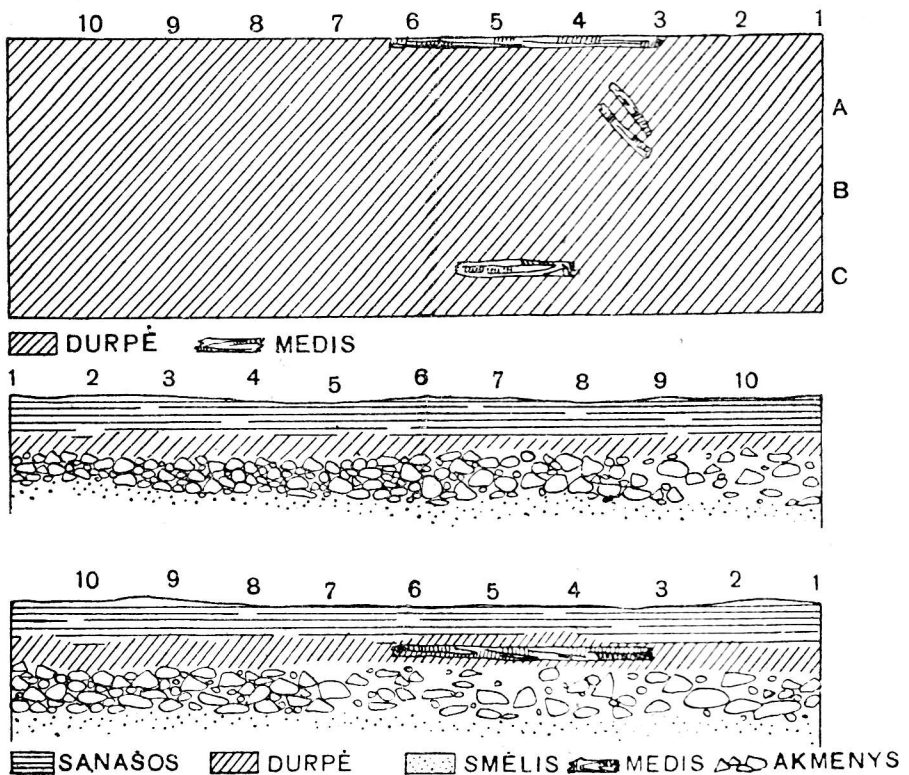
Vykdyti kasinėjimai buvo žvalgomojo pobūdžio ir labai riboti. Jų ribotumą nulėmė nelauktas šios stovyklos aptikimas ir ypatingos gamtinės sąlygos. Radiniai buvo aptinkami vandeningame sluoksnyje, ir be specialios technikos kasinėti buvo neįmanoma.

Palangos stovykla buvo aptikta Ronžės upelio dugne, arčiau jos kairiojo kranto, posūkyje, kurį Ronžės upelis daro ties Daukanto gatve. Nuo čia iki jūros yra dar 1 km. Ronžės valymo darbų vykdytojai, Palangos miesto Vykdomajam komitetui patvarkius, kasinėjimams paliko nedidelį, vos apie 30 m ilgio ir 3,5 m pločio plotą. Tyrinėti reikėjo upelio dugną ir šlaito dalį.

Darbas buvo nelengvas, dirbti reikėjo purve. Bandyta vandenį išpumpuoti, bet tas nepavykdavo, vandens tuoj vėl prisirinkdavo. Jo nebūtų tik nukreipus upelio vagą, o to nebuvo galima padaryti.

Nežiūrint susidariusių sunkumų, apie aprašomoje vietoje buvusią stovyklą pavyko surinkti gana svarbių duomenų. Aplink tyrinėjamąjį plotą šiuo metu stovi įvairūs vietos gyventojų pastatai. Šioje vietoje buvęs šiukšlynas, ir todėl viršutiniame pusės metro storio sluoksnyje buvo aptinkami plytgaliai, įvairūs gelžgaliai, konservų dėžutės, gyvulių kaulai ir t. t. 50 cm gilumoje visa tai išnyko, prasidėjo durpių sluoksnius, buvęs 25—30 cm storio. Šiame durpių sluoksnyje ir buvo randamos įvairios senienos. Po durpių sluoksniu ėjo akmenų grindinys, o po grindiniu jau ėjo smėlio sluoksnius. Tokia yra šios vietos stratigrafija. Gaila, kad tyrinėjimų ataskaitoje¹ nėra detalesnio šių sluoksnių aprašymo.

Minėtame durpių sluoksnyje buvo susidurta su elnio, briedžio ir kitų raguočių kaulais, ragais, kaulo ir rago dirbiniais. Be to, čia buvo rasta neapdoroto gintaro gabalų ir juodos spalvos akmeninis įtveriamasis kirvukas. Darant perkusus šiauriniame aikštelės gale, o taip pat durpių sluoksnyje, buvo susidurta su ažuoliniais rąstais. Vienas iš aptiktų rąstų gulėjo upelio vagos kryptimi, turėjo 160 cm ilgio ir 30 cm skersmens. Netoli jo buvo susidurta dar su dvių rąstų liekanomis. Šie du rąstai gulėjo skersai upelio

1 pav. Tyrinėto ploto planelis ir pūviai

¹ Kasinėjimų ataskaita yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute.

vagos, apie 10 cm atstu vienas nuo kito. Vienas iš šių dviejų rąstų buvo 60 cm ilgio ir 12 cm skersmens, kitas — 90 cm ilgio ir 15 cm skersmens. Su panašiais rąstais susidurta ir kitose perkaso vietose (1 pav.).

Po durpių sluoksniu, jau 60—70 cm gilumoje nuo dabartinio paviršiaus, konstatuotas trijų eilių akmenų grindinys. Viršutinėje eilėje akmenys buvo kiek mažesni, apatinėje — didesni. Viršutinės eilės grindinys išklotas 12×15, 15×10 ir 15×20 cm dydžio akmenimis. Apatinės eilės grindinys sudarytas iš maždaug 35×40 cm dydžio akmenų. Aptiktasis akmenų grindinys siekė iki 70 cm storio. Tarp grindinio akmenų buvo surastas vienas kitas gyvulio kaulas. Po grindiniu, maždaug 130—140 cm gilumoje, prasidėjo jau smėlėta žemė. Aptikto grindinio formos ir dydžio nepavyko atkurti. Tyrinėjame plote jis ėjo ištisai ir nusitęsė toliau po netyrinėtai plotais. Jis galutinai atidengtas nebuvo, dėl ko ir jo paskirtis liko neišaiškinta. Liko neišaiškinta taip pat ir čia aptiktų rąstų paskirtis. Nežiūrint to, rastieji čia kaulo ir rago dirbiniai yra reikšmingi Lietuvos archeologijai. Juos čia kiek plačiau ir paanalizuosime.

Kaip jau buvo nurodyta, Palangoje aptikta įvairių gyvulių ragų, šernų ilčių ir šiaip įvairių kaulų. Tarp jų rasta vienas kitas įrankis, pradėti piaustyti ar šlifuoti ragai bei kaulai ir taip pat daug perskelėtų ar sulaužytų kaulų.

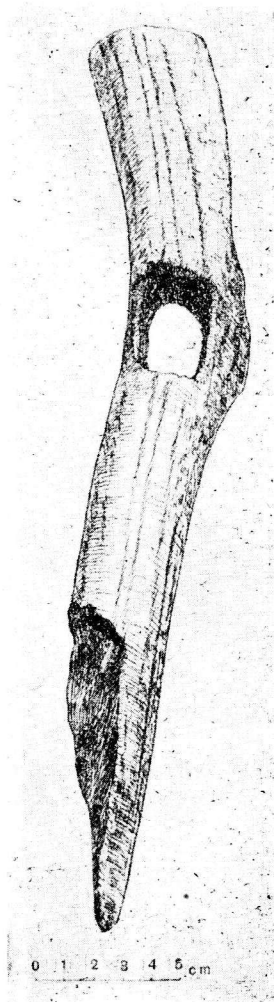
Neapdirbti ragai ir kaulai tuo tarpu osteologiškai neištirti, todėl plačiau negalima jų aprašyti. Aptarsime tik Palangos stovykloje aptiktus dirbinius.

Rago dirbiniai. Iš elnio ar briedžio ragų rasta 4 dirbiniai. Jų tarpe yra vienas kirvis ar kaplys ir trys neaiškios paskirties dirbiniai (2—4 pav.).

Raginis kirvis (ar kaplys) gerai išsilaikęs. Jo penties galas yra beveik lygus, arčiau penties yra keturkampė skylė, išpiauta buvusios atšakos vietoje. Kirvio šonas prie ašmenų yra išskilęs ir pats galas aplūžęs. Kirvio ilgis 32,5, skersmuo — 4,2 cm (2 pav.).

Raginių kirvių ar kaplių randama dažnai. Aprašytajam kirviui labiausiai panašus yra raginis kirvis, surastas Ražiškiuose prie Garliavos ir Mokolo km., Kapsuko rajone².

Antras iš rago padarytas dirbinys yra kiek išlenktas, į abu galus siaurėjantis, vienas jo šonas yra paplokščias (3 pav.). Vienas plokščiosios pusės

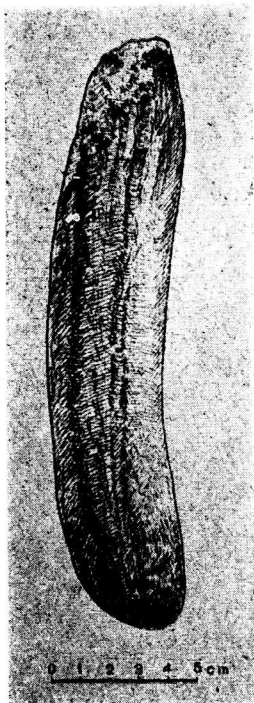

2 pav. Raginis kirvis
ar kaplys

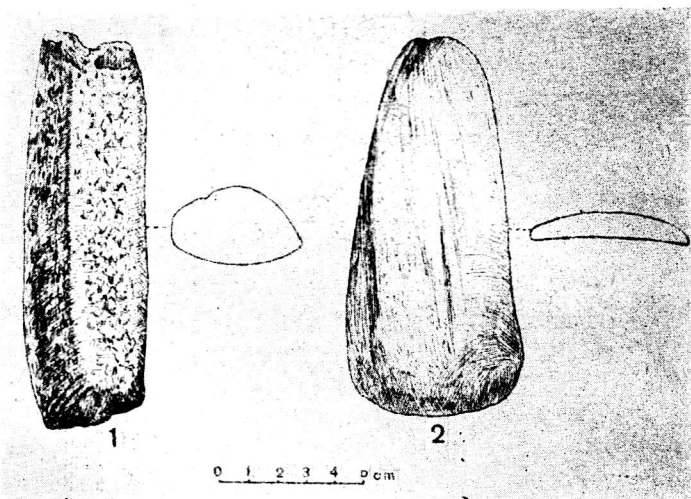
² Senovė, 4, pav. 4:2, 6, Kaunas (1938).

galas yra nušlifluotas. Šio dirbinio ilgis — 19,7, skersmuo 4×3,5 cm. Panašus yra čia surastas antras rago dirbinys nulaužtais galais (4 pav., 1). Jo ilgis — 13,7, skersmuo — 3,2×4,3 cm.

Kiek skiriasi nuo šių dviejų dirbinių, padarytas iš pusiau perskelto storo rago. Jis yra gana trumpas, platus ir savo išvaizda primena akmeninį plonapentį įtveriamąjį kirvuką. Šis dirbinys ašmenų link yra platesnis, jo ašmenys išlenkti, pentis kiek siaurėjanti ir plonėjanti. Viena dirbinio pusė yra rievėta, natūralaus rago paviršiaus, o iš perskeltos pusės — akyta. Dirbinio ilgis — 12,8, plotis — 6, storis — 1,6 cm (4 pav., 2). Panašių rago ar kaulo

3 pav. Kirvio formos rago dirbinys

4 pav. Raginiai dirbiniai (kirvukai?) nušlifluotais galais

dirbinių kitur Lietuvoje nerasta. Tokių dirbinių tėra surasta Kundos ir Piaru akmens amžiaus stovyklų vietose Estijoje³.

Kaulo dirbiniai. Įdomesni yra Palangoje surasti dirbiniai, padaryti iš kaulo. Iš tokių, pirmiausia, yra minėtinas kaulinis smailagalis įrankis, greičiausiai, ietigalis (5 pav., 1). Jis yra padarytas iš išilgai perpiauto pusiau gyvulio kojos kaulo. Viršūnės link ietigalis siaurėja, šiaip jis yra gana siauras, paplokščias. Išilgai ietigalio, arčiau vieno pakraščio yra išpiaustytas pagilinimas — griovelis. Dirbinio ilgis — 12,7, plotis — 2,1 cm. Panašių kaulinių dirbinių surasta Alsėdžiuose, Bukaučiškėse, Uteliuose ir kt. Archeologinėje literatūroje jie vadinami durklais⁴.

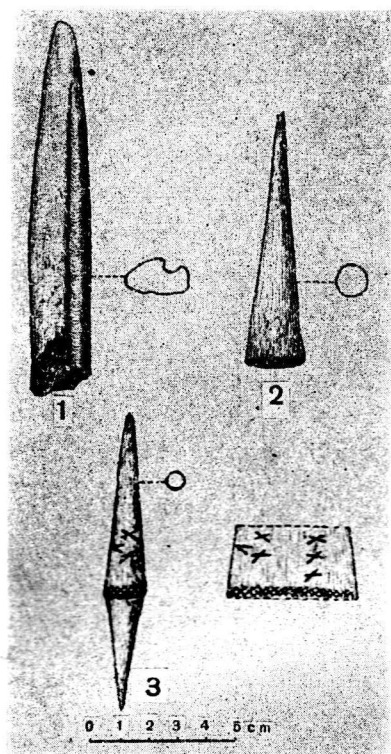
Iš perskeltos išilgai gyvulio kojos kaulo, vadinamo metarsus, yra padarytas ir kitas Palangoje surastas smailagalis įrankis. Jis, tačiau, galutinai

³ A. M. Tallgren, Zur Archäologie Eestis, 35—45, Tartu, 1922.

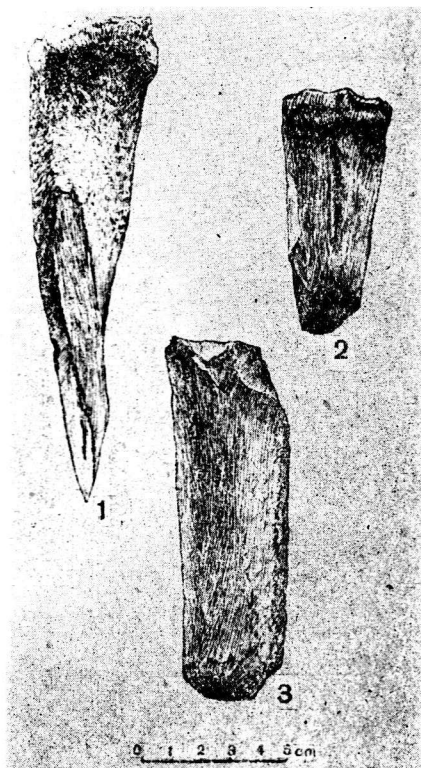
⁴ Senovė, 4, pav. 3.

neužbaigtas (6 pav., 1). Galas nuo sąnario pradžios yra platesnis, storas ir neapdirbtas. Kitas šio dirbinio galas yra siauresnis, kampiotas, nudrožtas trimis gana stambiomis ir plačiomis juostomis. Pats įrankio galas yra gražiai nušlifluotas. Atrodo, kad čia mes turime reikalą su nebaigtu dirbti ietigaliu⁵. Jo ilgis — 16,2 cm.

Iš perskeltos gyvulio kojos kaulo yra bandyta daryti ir kitas smailagalis įrankis (6 pav., 2). Jis yra trumpas, trikampi formos; nuo sąnario pradžios

5 pav. Kaulinis durklas (1), kaulinis konusinės strėlės antgalis (3), nebaigtos dirbti strėlės antgalis (2)

6 pav. Piaustyti ir šlifluoti kaulai

gražiai perskeltas išilgai, iš perskeltos pusės kitas galas įstrižai nupiautas ir labai gražiai nulygintas. Dirbinio ilgis — 8,1, plotis — 3,6 cm. Iš taip perskeltų kojos kaulų akmens amžiuje buvo gaminami ietigaliai arba durklai.

Iš išilgai perskeltos gyvulio kojos kaulo padarytas ir trečiasis dirbinys (6 pav., 3). Dirbinys išlenktas (natūralus kojos kaulo išlenkimas), vienas jo galas nulygintas. Kaulo paviršiaus lyginimo vietoje matosi ruoželiai. Dirbinio ilgis — 14,8, plotis per vidurį — 4,3, storis — 2 cm.

Palangos stovyklos kaulo ir rago radinių tarpe yra surasti ir du kauliniai strėlių antgaliai. Vienas jų yra sveikas, kito gi išlikusi tik konusinė viršūnė (5 pav., 2, 3).

⁵ Viename dirbinio šone, arčiau smaigalio, yra radėjų įrėžtos raidės A ir B.

Sveikas strėlės antgalis yra apvalainių formų, viršūnė yra stambesnė už įkotį ir ilgesnė. Strėlės viršūnės pagrindas yra ornamentuotas įrežtu smulkių langučių ornamentu, sudarančiu aplink einančią juostelę. Be to, strėlės viršūnės šonuose, aukščiau langučių juostelės, yra dar raidės „x“ įrežimai. Viename strėlės šone yra įrežti du tokie iksai, kitame — trys (5 pav., 3).

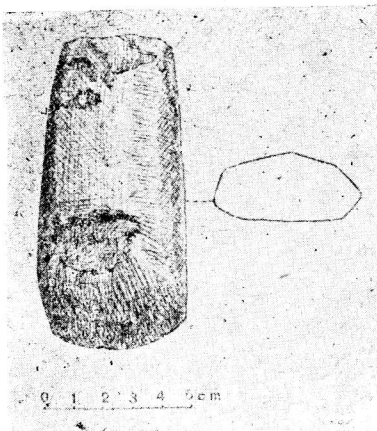
Strėlės įkotis yra plonesnis ir trumpesnis už viršūnę. Pats jo galas yra nusmailintas. Toks strėlės antgalis turėjo būti įstatomas į specialų medinį kotą. Kaulinio antgalio ilgis — 10,3, skersmuo — 1,2×1,3 cm.

Antrosios kaulinės strėlės surasta tik konusinė viršūnė. Tokia strėlė turėjo būti gana ilga ir graži. Jos viršūnė yra 8,4 cm ilgio ir 1,7 cm skersmens prie pagrindo. Viršūnės pagrindas apskritas ir plokščias. Pagrindo dugne pradėta gręžti skylė, bet nebaigta. Tokia skylė buvo reikalinga tam,

kad viršūnę galima būtų užmaiti ant specialaus ilgesnio koto (5 pav., 2).

Panašių konusinių kaulinių strėlių antgalių surasta yra Rešketos ir Virvytės (Virvyčios) upelių santakoje tarp Janapolės ir Pupinių, Telšių rajone⁶.

Akmens ir kiti dirbiniai. Tarp kaulo ir rago dirbinių surastas ir vienas įtvėriamasis paraleliais šonais akmeninis kirvukas, padarytas iš kieto, smulkiagrūdžio, juodos spalvos akmens. Kirvukas prie penties kiek siauresnis, jo paviršius neįlygus, vienur jis iškilusnis, kitur plokštesnis, tarsi facetuotas. Kirvuko ašmenys išlenkti ir vietomis išskilę, pentis apdaužyta. Kirvuko ilgis — 11,2, plotis — 5,2, storis

7 pav. Akmeninis įtvėriamasis kirvukas

— 2,6 cm. Susidaro įspūdis, kad kirvukas padarytas gana nerūpestingai ir blogai nušlifluotas (7 pav.).

Palangos stovykloje, kaip jau pradžioje buvo nurodyta, surasta ir gintaro gabalų. Radėjai tvirtino, kad gintaro gabalai buvę neapdirbti, atsitiktinių formų, tačiau gana dideli. Jie juos išpardavę vasarotojams. Tyrinėtojams jų matyti neteko ir kasinėjimų metu gintaras rastas nebuvo.

Aptarus Palangoje 1958 m. Ronžės upelyje surastus dirbinius, tenka iškelti jų reikšmę archeologijos mokslui. Tam yra būtina ir nustatyti jų chronologiją. Atsižvelgiant į radimo aplinkybes, medžiagą ir dirbinių formą, atrodo, kad Palangos dirbiniai turėtų būti labai seni. Kadangi čia nerasta nei keramikos, nei metalo dirbinių, atrodytų, kad šie dirbiniai galėtų būti skirtini ankstyvajam neolitui, tačiau tam prieštarauja strėlių formos, kurios skiriamos, paprastai, bronzos arba žalvario amžiui.

⁶ Senovė, 4, pav. 5:1, 2.

Daug tikslesnę chronologiją būtų galima nustatyti, remiantis žiedadulkių analize, nustatčius gyvulių rūšį ir datavus dirbinius radiokarboniniu metodu. Deja, žiedadulkių analizei nebuvo paimta reikalinga medžiaga, nenustatyta, kuriems gyvuliams priklauso rastieji gyvulių kaulai ir ragai, o datuoti dirbinius izotopų pagalba dar nėra galimybės. Todėl tiksli Palangos stovyklos ir joje surastų dirbinių chronologija tuo tarpu negali būti nustatyta.

Yra žinoma, kad kaulo ir rago dirbiniai aptinkami dažniausiai durpyuose, ežeruose, upių vagose ir kt. Panašių dirbinių randama visoje Europos miškingoje zonoje. Žinomiausios jų radimo vietos yra Maglemozės durpynas šių dienų Danijoje, Kundos ir Piarnu stovyklos Estijoje, keletas vietovių buvusioje Rytprūsių teritorijoje, Šigiro ir Gorbunovo durpyne Urale ir keliose Latvijos vietovėse. Be to, panašių raginių kirvių ir kaplių, kaip Palangoje surastų (2 pav.), yra rasta netgi ankstyvosiose tripoljės kultūros gyvenvietėse. Jie datuojami, dažniausiai, mezolito arba neolito laikotarpiais.

Lietuvoje rastieji kaulo ir rago dirbiniai, paprastai, yra ankstyvi. Dažnai jie siekia net pirmųjų žmonių apsigyvenimo pradžios laikus. Tokiais ankstyvaisiais dirbiniais yra Kalniškiuose, prie Klaipėdos, durpyne surasti 5 kaulinių strėlių antgaliai, žiedadulkių analizės būdu datuojami 8500—8100 m. pr. m. e.⁷ Šie strėlių antgaliai yra padaryti iš šiaurės elnio ragų. Jeigu, ištyrus ragus ir kaulus, paaiškėtų, kad Palangos stovykloje yra ir šiaurės elnio ragų bei kaulų, galima būtų tvirtinti, kad čia irgi jau yra mezolitinio laikotarpio stovyklos pėdsakų.

Remiantis analogijomis galima tvirtinti, kad vienas seniausių Palangos dirbinių būtų kaulinis ietigalis su išilginiu grioveliu arčiau vieno pakraščio (žr. 5 pav., 1), kuris gali būti mezolitinės kilmės. Tuo tarpu jį reikia laikyti mezolitinių formų dirbiniu. Visi kiti Palangoje rasti dirbiniai yra žymiai vėlyvesni. Pavyzdžiui, kaulinės konusinės strėlės yra skiriamos žalvario amžiui⁸.

Iš viso, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad Palangoje surasta dviejų skirtingų laikotarpių dirbinių, akmens ir žalvario amžių. Radimo aplinkybės rodo, kad čia mes turime reikalo su buvusią gyvenvietę, kurioje gyventa ilgesnį laiką. Įvairūs rastieji ragai, gyvulių kaulai, ietys ir strėlės rodo, kad didelį vaidmenį čia vaidino medžioklė. Lieka neišaiškinta tik Palangoje aptiktų akmenų grindinių paskirtis.

Tokių akmenų grindinių kitur nėra žinoma. Visai galimas dalykas, kad Palangoje aptikti grindiniai kažkokiu būdu yra susiję su čia buvusiu būstu: apie tai kalbėtų ir čia rasti mediniai rąstai.

Kad akmens amžiuje kai kuriose vietose akmenų išgrindimus jau naudodavo, rodo ir vadinamosios Kirsnos stovyklos radiniai. Kirsnos upelyje ties Jakimovičių vienkiemiu, Kalvarijos rajone, buvo rasta akmenimis išgrįsta duobė, kurioje buvo surasta ragų ir gyvulių kaulų. Čia pat buvo surasti ir du kauliniai žeberklai. Dalis Kirsnos stovykloje surastų kaulų ir ragų

⁷ Altpreussen, Jhrg. 4, H. 3, 65 (1939).

⁸ Sēnatnē un Mākslā, 4, 50, Rīga (1930).

turėjo apdirbimo žymes. Surasta čia elnio, briedžio, stumbro ragų, šerno ilčių ir žandikaulių, šunies kaulų ir kt. Stovykla skiriama mezolito laikotarpiui⁹. Turinio atžvilgiu į ją panaši ir Palangos akmens ir žalvario amžių stovykla. Tuo tarpu ją galima būtų skirti III tūkstantmečio prieš m. e. pabaigai ir II tūkstantmečio pradžiai.

Palangos stovyklos tyrinėjimai davė mums naują įdomų archeologinį paminklą. Stovykloje surastoji medžiaga rodo mums seną šios teritorijos apgyvendinimą.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1959 IV 18

ВНОВЬ ОБНАРУЖЕННОЕ ПОСЕЛЕНИЕ КАМЕННОГО И БРОНЗОВОГО ВЕКОВ В ПАЛАНГЕ

П. З. КУЛИКАУСКАС

Резюме

Поселение в Паланге (у берега Балтийского моря, западная Литва) обнаружено летом 1958 г. Раньше археологам оно было не известно. Поселение лежит на дне речки Ронже против улицы Даукантаса. Оно было обнаружено во время чистки русла речки Ронже, когда было найдено много разных костей и рогов животных, куски необработанного янтаря и др.

Институт истории АН Литовской ССР и Кретингский краеведческий музей произвели на месте находок археологические исследования и пришли к выводу, что в каменном и бронзовом веках здесь существовало поселение. Полную площадь ее установить не удалось, поскольку место сильно застроено. Исследования производились на площади 30 м в длину и 3,5 м в ширину. Установлено, что от поверхности земли до 0,5 м в глубину шел верхний слой земли, а глубже — слой торфа, толщина которого достигала 25—30 см. За слоем торфа обнаружена каменная кладка, которая сооружена из трех слоев довольно больших камней; под кладкой обнаружен материк — слой песка. Он залегал уже на глубине 130—140 см от поверхности земли.

Все находки обнаружены в торфе или на поверхности каменной кладки. Здесь найдено, кроме необработанных костей и рогов животных, каменный топорик (рис. 7), большой топор или мотыга из рога (рис. 2), костяной кинжал, или копье (рис. 5), костяной конусообразный наконеч-

⁹ J. Zilinskas, Akmens periodo žmogus Zemaitijoje ir Suvalkijoje, 9—11, Kaunas, 1931.

ник стрелы (рис. 5) и другие изделия из костей и рога (рис. 3, 4, 6). Такие предметы характерны для каменного века и начала бронзового века. Кроме того, в торфяном слое найдены и круглые деревянные бревна, величина которых была: 60—90 см в длину и 12—15 см диаметром (рис. 1). Их связь с находками окончательно пока не выяснена. Таким образом, можно делать вывод, что поселение принадлежит концу III и началу II тысячелетия до н. э.

Все находки указывают на то, что здесь мы имеем дело с местом поселения, которые на территории Литвы очень редки, и поэтому необходимо дальнейшее более детальное изучение.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
18 IV 1959